

НАУКОВО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ МАРІЇ ПАСТЕРНАК (1897-1983 РР.)

У статті висвітлюється етапи життя, науково-педагогічної діяльності видатного українського педагога Марії Пастернак, оцінено її внесок у дитячу історичну літературу, проаналізовано дослідження з проблеми розвитку національного хореографічного мистецтва.

Ключові слова: Галичина, дитячий садок, Марія Пастернак, освіта, хореографія.

В основних документах про освіту (Закон України "Про освіту", Національна доктрина розвитку освіти України в ХХ ст., Державна національна програма "Освіта" (Україна ХХІ століття), "Концепція громадянської освіти та виховання в Україні" та інших) зазначається, що процес розбудови сучасної української освіти неможливий без урахування як зарубіжного, так і вітчизняного педагогічного досвіду.

У Державній національній програмі "Освіта" (Україна ХХІ століття) наголошується, що навчально-виховний процес повинен здійснюватись на національному ґрунті, в "органічному поєднанні з національною історією і народними традиціями". Це зумовлює потребу переосмислення окремих фактів і ліквідації "білих плям" в історії української педагогіки. Але, виходячи з того, що педагогічна думка "завжди персоніфікована, на ній лежить відбиток особистості її носія з його смаками, поглядами, віруваннями та уподобаннями" [6, с. 36], в останні роки активізувалися дослідження, у яких дається науково-обґрунтована оцінка педагогічної, освітньої діяльності окремих персоналій. Взагалі у розвитку сучасної науки, зорієнтованої на відродження національних надбань педагогічної теорії та практики минулого, виняткового значення набуває формування "персоналістського" напрямку в наукових дослідженнях, що зумовлює значущість кожної постаті, повернутої в історію української освіти.

Проблему педагогічної персоналії чітко виокремлено в статті О. Сухомлинської "Персоналія в історико-педагогічному дискурсі". В ній зазначено: "Педагогічна персоналія - це більше, ніж наукова, освітня чи творча біографія, це швидше персоніфікований процес утворення цінностей культури в рамках гуманітарної традиції, її певна конкретизована модель" [7, с. 42].

Метою статті є виділення етапів життя та науково-педагогічної діяльності Марії Пастернак через її внесок у дитячу літературу та дослідження з проблеми розвитку національного хореографічного мистецтва.

Педагогічна думка належно оцінила творчу спадщину українських діячів Г.Ващенко, М. Демкова, М. Драгоманова, П. Куліша, М. Макаренка, І. Огієнка, В. Науменка, С. Русової, С.Сірополка, В. Сухомлинського, Я. Чепіги, С.Черкасенка та ін., які переважно працювали в царині розвитку національної педагогічної думки, рідномовної освіти. Знайшли свого читача 2-х томний посібник "Українська педагогіка в персоналіях" за редакцією О. Сухомлинської (Київ, 2005), в якому знаходило нові імена, переосмислені часом події і факти з життя педагогів, письменників та громадських діячів різних періодів нашої історії та різних регіонів і посібник "Антологія педагогічної думки Східної Галичини та українського зарубіжжя ХХ століття" (Івано-Франківськ, 2009), в якому на підставі багатоджерельної бази, архівних матеріалів подано творчі біографії та вибрані твори українських педагогів Східної Галичини та українського зарубіжжя перших чотирьох десятиліть ХХ століття.

Взагалі дослідники не оминули увагою когорту західноукраїнських педагогів (О.Барвінський, А.Волошин, Г. Врецьона, М. Галузикський, Ю. Дзерович, А. Животко, Б. Заклинський, О.Іванчук, Я. Кузьмів, А. Крушельницький, О. Маковей, О. Партацький, І. Петрів, І. Ющишин, Л. Ясінчук, Я. Ярема та ін.), біографії яких нерідко вводилися дослідниками (Б.Гречин, М. Кляп, Б. Ступарик, В. Ковальчук, Н.Пастушенко, Ю.Калічак,

О. Кузенко, Т. Завгородня, Н. Чаграк, Н. Салига, О. Пастушенко, І. Стражнікова, З. Нагачевська, Д. Герцюк та ін.) у науковий обіг уперше.

Проте, в історії української педагогіки є ще багато забутих, або призабутих імен подвижників національної освітньо-педагогічної справи. До них належить постать видатного українського педагога, дитячої письменниці і дослідниці танцювального мистецтва Марії Пастернак (1897-1983), яку величали Марія Пастернакова, підкреслюючи цим, що вона дружина славетного археолога Ярослава Пастернака (1892-1969). Це є яскравим прикладом, які відомі в історії, коли любов чоловіка до жінки спричинялась до величезних наукових відкриттів. Саме так сталося і з подружжям Пастернаків. Головна праця Ярослава Пастернака – монографія "Старий Галич" — була присвячена його дружині Марії [4]. Одночасно, як буває в історії людства, кохані жінки великих чоловіків часто перебувають у затінку слави своїх суджених, навіть, коли вони не поступаються їм успіхами в науковій, культурній чи громадській діяльності. За всю історію вивчення біографії Пастернака – науковця, найбільше, що ми довідувалися про Марію Пастернакову, це один абзац із нарису Василя Вериги "Дослідник підземного архіву України". Там коротко сказано: "У 1930 р. доктор Пастернак одружився з Марією Стецик, учителькою "Рідної Школи" імені Т. Шевченка у Львові" [2].

Дружина стала його товаришем по життю і порадиником у праці, бо сама цікавилась українським культурним життям та брала в ньому, хоча і не в царині археології, активну участь [2, с. 93]. Проте в українській історіографії про М. Пастернак тільки принагідно згадують дослідники наукової біографії чоловіка (І. Коваль й І. Миронюк [3], Т. Романюк [5]). Але цілісне дослідження цієї цікавої персоналії відсутнє. Тому метою статті є спроба розкрити літературну й наукову, а також педагогічну діяльність М. Пастернак, проаналізувати її внесок у вивчення маловідомих сторінок національної культури України.

Життєвий і творчий шлях організатора дошкільного виховання в Галичині досить повно висвітлила в науково-популярному нарисі журналістка Л. Бура [1]. Щоби увійти у життєвий світ Марії Пастернакової, треба зрозуміти коло її зацікавлень. Ми би окреслили три іпостасі нашої героїні.

Вона народилася 1897 року у Львові, саме в той час, коли з-під столітньої крижаної товщі пробивалися у всіх ділянках суспільного життя перші проліски національного відродження. Молоденька вчителька без вагань стала в ряди будівничих української національної школи. Але в її молодість вривається завірюха Першої світової війни. Марія Пастернакова бореться за втілення планів Легіону Українських Січових Стрільців щодо налагодження культурно-освітньої праці на Волині. Два роки пропрацювала подвижниця народної освіти в містечку Устелуг. Просвітницька праця під проводом таких визначних січових командирів, якими були Сотники Дмитро Вітовський, Михайло Гавриленко і Микола Саевич, назавжди загартувала характер М. Пастернак, дала належну фахову практику і збагатила досвідом контактування з українцями із різних етнографічних областей.

Після війни М. Пастернакова повернулася до Львова, де стала навчати українських дітей в "Рідній Школі". Якраз у цей період злучилися в неї воедино педагогічний талант і одержимість модерного, громадського та культурного діяча. Свою каменярську працю вона побачила в реформуванні українського дошкілля. З 1934 по 1939 рік досвідчений освітянин очолює педагогічну референтуру товариства "Українська Захоронка". Поглибивши свої знання з дошкільного виховання, вона незмінно з 1937 по 1939 рр. очолює редакцію щомісячника "Українське дошкілля". Як зазначає дослідниця Лідія Бурачинська, "Це був час великого росту української дошкільної справи, що започаткувалась в Україні, в часі відбудови української державності завдяки заходам Софії Русової".

Марія Пастернакова не тільки через науково-педагогічне видання, але й особисто прислужилася справі поглиблення виховання дітей дошкільного віку. Задля повноцінного розвитку підростаючого покоління українців тільки у Львові діяло в довоєнний період 12 дитячих садків, такі ж були організовані у всіх значних містах і містечках Західної України, а в селах налагоджувалась сезонна робота дошкільних установ "Захоронки".

У роки фашистської займанщини (1941-1944) М. Пастернакова стала референткою Дошкільного Відділу Українського Центрального Комітету у Львові. Разом зі своїми помічниками організатор освіти робила все для розширення мережі дошкільних навчальних закладів не тільки на території Галичини, але й для створення нових на Підляшші, Поліссі, Волині і Лемківщині. У 1943 р. на західноукраїнських землях діяло 241 постійних, 1696 сезонних дитячих садків. Через те, що не вистачало кваліфікованих вихователів, М. Пастернакова вирішила написати ґрунтовний підручник "Виховання і заняття в дитячому садку", призначений переважно для вихователів, які не мали спеціальної освіти. На жаль, через обставини воєнного лихоліття книга тоді не вийшла в світ. Тільки аж 1959 р. Об'єднання Українських Педагогів Канади опублікувало невеличку частину монументальної праці, що вийшла самостійною книжкою "Заняття в дитячому садку" (Торонто, 1959), де стисло подано методику дошкільного виховання. Як бачимо, доля відвела їй зовсім обмаль часу, щоби впроваджувати в практику дошкільля найновітніші педагогічні ідеї, але вона з честю впоралась із завданням національної ваги – дати найменшій українській дитині високе навчання і виховання. А її невеличкий навчальний посібник на багато років залишився єдиною "Азбукою дошкільля" для українців у вільному світі.

Працюючи з рукописними документами у Львівській науковій бібліотеці імені Василя Стефаника НАН України, ми натрапили на листи М. Пастернакової до свого чоловіка. Кожен лист жінки-педагога починається рядком "Моє Любе Вухо!" За цим ніжно-дитячим звертанням вчувається ще й жіноча турбота про наукові будні вченого, який повертав українству славу княжого Галича. Під враженням епохальних відкриттів Ярослава Пастернака потроху став розкриватися непересічний таланти дитячої письменниці. Щоби донести наймолодшій читацькій аудиторії дух старовини, який день за днем привідкривався із сувоїв землі на Крилоській горі, дружина вченого повідомляла дошкільнятам про кожне нове археологічне відкриття засобами дитячих оповідань. Коли археолог відкрив у 1936 р. на Княжій горі фундаменти Успенського собору XII ст., то М. Пастернакова відгукнулась на цю епохальну знахідку оповіданням "Синцьо в Крилосі" (Українське дошкільля. – Львів, 1938. – Ч. 7-8).

Як тільки-но науковець взявся за розшуки резиденції володарів Галицько-Волинської держави, то свою версію письменниці виклала у легенді для старших дошкільнят "Золотий Тік" (Українське дошкільля. – Львів, 1939. – Ч. 1).

Але найбільший зажинок на творчій дорозі Марії Пастернакової чекав у царині дослідження українського танцювального мистецтва. На світі, напевне, нема людини, яка б не пережила миттєвої танцювальної чар-магії, однак тільки одиницям судилося зрозуміти і розтлумачити дивовижний світ танцю. До цього загадкового і вічного мистецтва юна львів'янка прилучилася ще в шкільному віці, коли вона пізнавала шведську ритмічну пластику і власними руками пробувала інтерпретувати мелодії пісень. Засвоївши модерні методики Мері Вігман, Гертруди Будвізер, Жака Далькроза, народна вчителька "Рідної Школи" творчо використовувала їх у педагогічній праці, підготовлюючи дітей до святкових імпрез. Унаслідок мистецького пошуку з'явилися неповторні хореографічні композиції на молитву "Боже великий, єдиний" (Свято молоді у Львові) та "Поклін науці" (до 35-ліття школи імені Т. Шевченка у Львові). Здавалося б, що доля давала шанс саме їй, наділеній непересічним талантом, озброєній знаннями, яких більш ніхто не мав у Галичині, створити самобутній танцювальний колектив, або ж школу мистецького танцю. Та коли надії на це розвіялись, вона взялася, починаючи з 1932 року, писати на теми модерного танцю, всіляко пропагувати маловідому ділянку мистецтва в галицькій періодиці. Блискучі статті "На службі Терпсихори" (1934), "Жак Далькроз і ритмічна руханка" (1934), "Давня і сучасна Пантоміміка" (1935), "Душа і танок" (1935), "Мистецтво Ізадори Дункан" (1936), поміщені в журналі "Назустріч" і "Нова Хата", розкривали читачам складну природу спроб і пошуків, який торував собі шлях у майбутнє мистецький танець.

Ні вимушене прощання з батьківщиною, ні жахи війни, які вона бачила очима мігранта дорогою зі Львова до Мюнхена, ані страждання, що випали на їхню з чоловіком

долю на американському континенті, — ніщо не могло відірвати її від служіння танцювальному мистецтву. У часописах "Сучасна Україна", "Новий Шлях" та "Свобода" з'являються її наукові дослідження "Пантоніма чи танцювальна драма" (1949), "Народний і мистецький танець" (1951), "Народний танець на сцені" (1956), "Танці Далекого Сходу" (1959), "Життя у творчій насназі" (1960). Завдяки її перу українська діаспора ознайомила з мистецькими танцювальними течіями Америки у статтях М. Пастернакової "Танкова сага Америки" (1953), "Література і танець" (1953), "Туга за абстрактом" (1955), "Людина і всесвіт" (1956), "Танець у фільмі" (1957), "Неовігманівський танець" (1960), "Ітелектуалізм у модерному танковому мистецтві" (1961).

На початку 60-х років сім'я Пастернаків подарувала українству два новітніх національних Євангелія: невтомний дослідник підземного архіву написав книгу "Археологія України" (Торонто, 1961), а скромна жриця Терпсихори у 1963 році видрукувала монографію "Українська жінка в хореографії" (Вінніпег-Едмонтон, 1963). Коли читаєш роздуми М. Пастернакової про зародження народного танцю, то ніби чуєш цю розмову з доктором антропології, який розповідає після своїх трипільських візій про роль жінки у спілкуванні перших українських хліборобів зі своїми божествами – сонцем, землею, водою і місяцем. І ось уже лягають на папір чудові словесні мотиви Марії Пастернакової: "Жінка, яка взагалі мала передову роль у процесі розвитку людського суспільства, яка перша клала основу під будову родини, була теж творцем перших культових понять і форм почитання надприродних сил. З них найстаріше божество – це богиня-мати, джерело життя у всесвіті. У культових церемоніях, що відбувались, головне, при змінах пір року, передусім жінки брали падіння дощу, ріст збіжжя, вітер, громовицю й які виявили передиспозицію до пантоніми, вони накликували плодovitість, приворожували врожай, просили в богів особливої ласки".

Авторка мистецтвознавчого дослідження детально проаналізувала генезу фольклорного, класичного та модерного танцю. Разом з тим вона охопила всі прояви українських танців через творчість таких видатних виконавців, як Леся Білошицька, Оксана Вікул, Оксана Войновська, Тамара Вожаківська, Анна Заварихіна, Лідія Ковч, Валентина Переяславець, Бетті Попович, Галина Самцова, Євгенія Сташинська.

М. Пастернакова вважала, що в кожній ділянці світового мистецтва жінка добивалася таких високих позицій, як у танці: етнологічному, народному і сценічному. Українська жінка завжди і всюди несла із собою цілу духовну спадщину – глибокі традиції національної танцювальної культури, які були джерелом невмирущого творчого натхнення.

Таким чином, галицька вчителька — Марія Пастернак — зробила значний внесок у розвиток української педагогіки, а саме теорію і практику організації дошкільних закладів в Україні та їх функціонування, мала великий літературний і науковий доробок, творчо підходила до власної педагогічної діяльності та вивчення маловідомих сторінок національної культури України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бура Л. Невтоптаними шляхами // Л. Бура // Наше життя. – Нью-Йорк, 1966. – Ч. 7-8. – С. 9-10.
2. Верига В. Дослідник підземного архіву України / В. Верига// Український історик. – Нью-Йорк - Мюнхен, 1970. – Ч. 28. – С. 91-98.
3. Коваль І. Ярослав Пастернак – дослідник старожитностей України // І. Коваль, І. Миронюк. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – 144с.
4. Пастернак Я. Старий Галич. Історико-археологічні досліді 1850-1943 рр. // Я. Пастернак. – Івано-Франківськ: Плай, 1998. – 347 с.
5. Романюк Т. Наукова діяльність Ярослава Пастернака в період Другої світової війни (1939-1944 рр.) / Т. Романюк // Археологічні дослідження Львівського університету. – Львів, 2005. – Вип. 8. – С. 169-178.
6. Сухомлинська О.В. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної думки в Україні // Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. – К., 2003. – С. 7.

7. Сухомлинська О.В. Персоналія в історико-педагогічному дискурсі // Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. – К., 2003. – С. 5.

Завгородня Т.К., Пахолук Р. И.

НАУЧНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МАРИИ ПАСТЕРНАК (1897-1983 ГГ.)

В статье раскрываются этапы жизни и научного творчества выдающегося украинского педагога Марии Пастернак (1897-1985), оценен ее вклад в детскую историческую литературу, проанализированы исследования в области развития национального хореографического искусства.

Ключевые слова: Галиция, детский садик, Мария Пастернак, образование, хореография.

Zavgorodnia T. K., Pakholok R.I.

SCIENTIFICALLY-EDUCATIONAL ACTIVITY OF MARIA PASTERNAK (1897-1983 YEARS)

In the article the main stages of life, scientifically-pedagogical activity of the prominent Ukrainian teacher Maria Pasternak (1897-1985) is illuminated, her payment in child's historical literature is appraised, research on issue of the development of national choreographic art is analysed.

Key words: Galychyna, preschool, Maria Parsnip, education, choreography.

УДК 37.01 ("1868-1924")

Білавич Г.В.

**ДІЯЛЬНІСТЬ "ПРОСВІТИ" З ФОРМУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ
КУЛЬТУРИ УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧНИНИ (1868-1924 РР.)**

У статті проаналізовано працю "Просвіти" наприкінці ХІХ – на початку ХХ сторіччя щодо підвищення господарської культури українського населення Галичини шляхом широкого просвітництва, популяризації нових технологій, пропаганди кращого досвіду, інформування про зміни ринкових відносин тощо.

Ключові слова: Галичина, "Просвіта", господарська культура, видавнича діяльність, "мандрівні вчителі".

Актуальність заявленої в назві статті проблеми розглядаємо в суспільно-практичній та науково-теоретичній площинах. За десятиріччя панування радянського режиму в суспільній свідомості, зокрема й у всіх ланках освітньо-виховного процесу, деформувалися самі поняття "господарська культура", "господарське виховання", адже в кращому випадку вони розглядалися в розрізі "поєднання навчання з продуктивною працею", "трудового навчання учнівської молоді" чи як її "економічна освіта" тощо. Пануючі соціально-класові стереотипи мислення саме слово "господар" пов'язували передусім з наявністю приватної власності, надаючи йому упереджено-негативного звучання. Тому його поступово замінили штучним терміном "господарник" – людина, що керує соціалістичним підприємством і відповідає за суспільну власність.

Повернення до справжніх загальнолюдських цінностей і національних ідеалів, з одного боку, та формування нових ринкових відносин, з іншого, зумовили й відновлення первісного змісту понять "господар", а з ним і "господарська культура" як цілісної системи людських знань і умінь, що органічно поєднує інтелектуальні, морально-вольові, трудові, фізичні, естетичні та інших якості. Формування нової господарської культури починає розглядатися як невід'ємний скланик сучасної системи освіти та важлива передумова економічного добробуту країни.